

Група Е-1

Основи правознавства

Урок 5

Тема: Основні сучасні підходи до розуміння держави

Опрацюйте та законспекуйте основні підходи до розуміння держави

Матеріали до уроку

Держава – це суверенна політико-територіальна організація соціально неоднорідного суспільства (населення), що має публічну владу, яка здійснюється спеціальним апаратом управління та апаратом примусу на основі юридичних норм, котрі забезпечують узгодження соціально-групових, індивідуальних і суспільних інтересів.

Питання про основні підходи до розуміння держави продовжує залишатися дискусійним, хоча набуває певної обґрунтованості в процесі залучення сучасних досліджень з теорії та історії держави та права. Так, сучасна юридична наука розрізняє такі основні підходи до розуміння держави:

- *концепція правової держави* (Платон, Арістотель, Цицерон, М.М. Ковалевський, М.М. Коркунов, Б. Кістяківський) – передбачає, що держава набуває правового характеру в якій діє принцип верховенства права, де всі відносини між суб'єктами громадянського суспільства, державою й особою регулюються правовим законом, гарантується свобода особистості, її права, законність і правопорядок;

- *анархістська концепція держави* (М. Штірнер, Ж. Прудон, М. Бакунін, П. Кропоткін) – передбачає створення суспільства, в якому, з одного боку, максимально обмежуються можливості втручання держави у повсякденне життя суспільства й особи, а з іншого – максимально підвищується роль населення в управлінні загальними справами. Його сутність зводиться до заперечення державності.

- *етатична концепція держави* (Х. Вольф) – обґрунтовує необхідність максимального втручання держави у життя суспільства і кожної конкретної особи. Явище етатизм пов'язане з централізацією і концентрацією політичної влади, її бюрократизацією. Етатизація суспільства веде до диктатури держави;

- *марксистська (історико-матеріалістична або класова) теорія держави* (К. Маркс та Ф. Енгельс) – ґрунтується на діалектичному матеріалізмі та тезі про економічні причини виникнення держави, що породили розподіл суспільства на класи з протилежними інтересами, які, в свою чергу, є наслідком виникнення та розвитку приватної власності. При цьому держава розглядаються як політичний інститут економічно пануючого класу, що виконує не лише класові, а й загальносоціальні функції.

- *концепція фашистської державності* (К. Шмітт, А. Гітлер) – головна ідея фашистської ідеології є расизм, що поділяє людей за біологічними ознаками на кілька груп (рас). При цьому одна раса проголошується панівною і лише її представники визнаються основоположниками людського роду. Інші раси

оцінюються як недолюдки, призначення яких полягає у забезпеченні процвітання панівної раси;

- *концепція держави «загального добробуту»* (Дж. Кейнс, Д. Мюрдаль, А. Пігу, В. Мунд) – теорія, що передбачає існування сильної держави, яка впливає на широке коло суспільних відносин і за якою буржуазні суспільства позбуваються класового характеру, а держава стає органом, що функціонує на благо всіх членів суспільства;

- *теорія плюралістичної демократії* (Г. Ласкі, М. Дюверже, Р. Дарендорф, Р. Даль). – має багато різновидів, найвідомішими її різновидами є теорія дифузії влади, теорія зацікавлених груп тиску. В основі цих теорій лежить твердження, що в сучасному суспільстві класи припинили своє існування і, відповідно, державна влада втратила свій класовий характер. Суспільство представляє собою сукупність соціальних об'єднань людей (страт). На їхній основі складаються різні політичні та суспільні організації, що «тиснуть» на органи держави та направляють тим самим державну політику. Таким чином, управління суспільними справами здійснюється не лише державою, а й достатньо широким колом недержавних суспільних інститутів (об'єднань громадян). Відтак держава виступає інститутом, діючим в інтересах усього суспільства, її дії та функції є загальносоціальними.

- *теорії еліт* ґрунтуються на твердженні про те, що народні маси нездатні управляти державою і тому управління має здійснюватися найвищою верствою суспільства – елітою. Розбіжності серед теорій еліт полягають, переважно у визначенні суспільної групи, яка має розглядатися як еліта, а також тим, якими є межі втручання державної влади (а отже, і еліти) у суспільні відносини. До теорій еліт можуть бути піднесені соціальні концепції Платона, Д. Донцова тощо. Прикладами теорій еліт може служити:

технократична теорія (Т. Веблен, Д. Барнхейм, Г. Саймон, Д. Белл та ін.) елітою називає освічену частину населення (менеджери, вчені), бо саме вони здатні визначити дійсні потреби суспільства, оптимальні шляхи його розвитку, необхідні для цього засоби. У результаті управління стає науковим та забезпечує прогресивний розвиток суспільства.

теорія кругообігу (циркуляції) еліт (В. Парето) – виникнення еліт пов'язує з нерівністю індивідуальних здібностей людей. Нова еліта виникає з найнижчих верствах населення та в ході боротьби зі старою елітою витісняє останню з домінуючих позицій, посідає головне місце в суспільній ієрархії, розквітає, та зрештою, вироджується, стає вже новою старою елітою, та врешті-решт гине під тиском знову ж таки нової еліти. Цей кругообіг еліт, з точки зору В. Парето, є універсальним законом історії, яка є «кладовищем аристократії».

концепція неолітаризму (Х. Ласуел, Д. Сарторі; Х. Зейглер) – закріплює положення, що народовладдя приречене на невдачу і веде до диктатури, а тому правити має особлива еліта – компетентна еліта. Для цього необхідно сумістити елітаризм із елементами плюралістичної демократії;

- *концепція національної держави* (В. Липинський, Д. Донцов, П. Штепа) – держава, утворена нацією, яка компактно проживає на певній території, реалізує своє право на економічне та політичне самовизначення, створює

сприятливі умови для народу країни незалежно від національної приналежності;

Наведена багатоманітність сучасних концепцій держави сприяє пошукові оптимальних форм побудови та ефективних варіантів функціонування держави у майбутньому. На їхній основі формується поняття “сучасна держава”.

У вітчизняній юридичній науці термін “сучасна держава” може використовуватися в двох значеннях:

1) держава, яка існує в теперішніх умовах;

2) держава, що відповідає певним вимогам, які прийняті міжнародним співтовариством. Такі вимоги мають корелювати із загальнолюдськими цінностями, а саме: принципами демократії, верховенства права, поділу влади, політичного та ідеологічного плюралізму, соціальної справедливості тощо.

Урок 6

Тема: Суверенітет держави і його співвідношення із суверенітетом народу і суверенітетом нації.

Державний суверенітет – це політико-юридична властивість державної влади, що характеризує її відносини з суб’єктами права як усередині країни, так і за межами державних кордонів (у міжнародній сфері), якому властиві такі ознаки:

у внутрішніх відносинах (усередині країни):

- верховенство;
- неподільність;
- повнота;
- самостійність;

у зовнішніх відносинах (з міжнародним співтовариством:)

- рівність;
- незалежність.

Відповідно розрізняють суверенітет внутрішній та зовнішній.

Внутрішній суверенітет має такі ознаки:

1) *верховенство (або прерогатива влади)* – розуміється виключно як територіальне верховенство, згідно з яким держава має виключну владу в межах своєї території, що виключає діяльність в цьому просторі будь-якої іншої публічної влади;

2) *самостійність* – це можливість самостійно приймати рішення загальнодержавного значення всередині країни і зовні при дотриманні норм національного і міжнародного права;

3) *повнота (універсальність або всеосяжність)* – тобто розповсюдження державної влади на всі сфери суспільного життя, на все населення і суб’єкти політичної системи суспільства;

4) *єдність (неподільність)* державної влади – базується на положенні, що в межах відповідної території не може бути двох або більше суверенів, тобто влада є єдиною, що належить виключно народові в цілому і тільки функціонально поділяється на галузі влади: законодавчу, виконавчу, судову.

Відповідно всі органи держави в своїй сукупності утворюють єдину систему органів державної влади, що діє від імені держави.

Зовнішній суверенітет характеризується такими ознаками:

1) *незалежність державної влади*. Дана ознака проявляється у двох аспектах:

- *внутрішня незалежність*, що забезпечується принципом невтручання окремих держав та міжнародної спільноти в цілому у внутрішні справи будь-якої держави;

- *зовнішня незалежність*, котра полягає в можливості держави вільно, незалежно від інших держав обирати модель своєї зовнішньополітичної діяльності та здійснювати її в межах своїх міжнародних зобов'язань за загальним міжнародним правом і міжнародними угодами;

2) *рівність державної влади* – виявляється в рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, в межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність, а також рівності перед законом і судом.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року зазначені такі ознаки державного суверенітету України: 1) *верховенство*; 2) *самостійність*; 3) *повнота*; 4) *неподільність*; 5) *незалежність*; 6) *рівноправність*. До зазначених ознак суверенітету слід додати невідчужуваність – неможливість довільного відчуження легітимної і легалізованої влади.

Суверенітетом володіють будь-які держави незалежно від величини їхньої території, кількості населення, форми правління і устрою. Суверенітет держави є основним принципом міжнародного права. Він знайшов своє відображення в Статуті ООН й інших міжнародно-правових документах.

Суверенітет народу означає *верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо чи через представницькі органи брати участь у формуванні політики, складу його органів, контролювати діяльність державної влади*.

Суверенітет народу як правило закріплений у конституціях держав. Так, у Конституції України зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5).

Отже, до основних прав народу, які закріплюють його суверенітет, можна віднести:

- можливість бути носієм і джерелом влади в державі;
- право визначати і змінювати конституційний лад;
- право на законні форми протесту;
- право змінювати територію власної держави;
- право на володіння, користування і розпорядження національним багатством;
- право формування складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- брати участь у законотворчій діяльності.

Стосовно аспектів *співвідношення суверенітету держави і суверенітету народу*, необхідно зазначити, що суверенітет держави не обов'язково передбачає суверенітет народу. Суверенітет держави може поєднуватися з відсутністю суверенітету народу, наявністю тоталітарного режиму, деспотії. Як правило (але не завжди), відсутність зовнішнього суверенітету держави спричиняє втрату суверенітету народу як внутрішньої свободи його політичного стану. У демократичній державі джерелом і основою співробітництва усієї влади є установча влада народу. Тут суверенітет народу є первинним стосовно державного суверенітету, служить його джерелом.

Суверенітет держави відображає державну організацію народу. Тільки суверенітет демократичної держави є формою вияву народного суверенітету.

Суверенітет нації – *повновладдя нації: володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, реалізувати основні права*. Основні права нації – гарантована законом міра свободи нації, що відповідно до досягнутого рівня здатна забезпечити її існування і розвиток. Міра свободи закріплена як міжнародний стандарт як загальна і рівна для всіх націй.

Основні права нації:

- право на існування і вільний розвиток, здатність реалізувати право на політичне самовизначення;
- право на духовно-культурний розвиток, розвиток національної мови, звичаїв, традицій;
- право розпоряджатися природними і матеріальними ресурсами на своїй території;
- право на мирне співіснування з іншими народами і націями;
- право на екологічну безпеку й ін. Таким чином, суверенітет нації, повновладдя однієї нації неможливе без дотримання суверенітету інших націй і народностей, без поважного ставлення до їхніх національних потреб і прав.

Державний суверенітет, здійснюваний багатонаціональною державою, повинен гарантувати суверенітет кожної з націй, що об'єдналися. Головне полягає в тому, щоб нація, що складає більшість у країні і дала назву державі, не використовувала свою перевагу для обмеження прав представників іншої нації. Протиправна і неприпустима будь-яка національна дискримінація чи прагнення однієї нації підкорити іншу.

Державний, народний і національний суверенітети взаємозалежні в демократичній державі.

Підсумовуючи, наведемо деякі **основні фактори оптимізації відношення народного суверенітету з державним та національним**:

1) народ є джерелом державної влади, але не може бути її носієм, тому що цю функцію виконує держава, тобто народний суверенітет є джерелом суверенітету держави;

2) народ має невід'ємне право як установлювати, так і змінювати форми державного правління;

3) державний суверенітет є похідним від народного, однак останній не обмежує і не ущемляє його самостійності, тому що вони взаємозалежні;

4) народ не може реалізувати свої права без наявності держави, і в той же час держава, яка не визнає суверенітету свого народу, ніколи не буде названа демократичною;

5) держава виступає правовим гарантом дотримання прав людини на практиці;

6) суверенітет у багатонаціональній державі не може належати одній нації – тій, яка представляє більшість. Обов'язки суверенітету стосовно інших націй такі ж, як і стосовно титульної нації;

7) державний суверенітет, здійснюваний багатонаціональною державою, повинен гарантувати суверенітет кожної з націй, ще об'єдналися. Якщо нація здійснила своє право на політичне самовизначення Об'єднанням у союзню державу (федерацію), суверенітет кожної з націй, що об'єдналися, досягається забезпеченням суверенних прав суб'єктів союзу, які поступилися частиною своїх прав багатонаціональній державі;

8) будь-який прояв дискримінації щодо нації, яка представляє меншість, є неприпустимим. Нація, що представляє більшість та дала назву державі, не може використовувати свою перевагу;

9) відповідно до статуту ООН, будь-яке державне утворення має поважати право нації на самовизначення і забезпечити гарантії цього права. Однак право на самовизначення не тотожне праву на державний суверенітет. Не можна ставити знак рівності між правом народів на самовизначення і правом на самовизначення, на входження до складу тієї чи іншої держави, а також вихід зі складу держави. Національний суверенітет не обов'язково припускає державний суверенітет. Самовизначення може мати форму культурної автономії - через розвиток національної мови, здійснення викладання рідною мовою, відновлення і розвиток власної культури, мистецтва тощо;

10) у той же час важливо виключити можливість використання народу як інструменту досягнення державних цілей певними політичними силами всупереч інтересам самого народу. Зокрема, не обмежуючи суверенних прав народу, обмежити спроби звернення до нього в корисливих політичних інтересах.

Але під час під час реалізації цих принципів можуть виникнути антагонізми між представниками кожної сфери влади. Для уникнення цієї проблеми насамперед потрібен компроміс між кожним суверенітетом.

1. Опрацювати урок 5-6

2. Зробити конспект

Виконані завдання надсилайте мені на електронну пошту

nataliia_matvieieva@ukr.net

У темі листа ОBOB'ЯЗКОВО

вказати ПІБ, номер групи, номер уроку і дату.